

Hodnocení zemědělského využívání krajiny v regionu „Pošumaví“

Land use assessment in the piedmont of the Šumava Mountains

Marie Novotná

*Katedra geografie, pedagogická fakulta Západočeské university,
Veleslavinova 42, CZ–306 19, Plzeň, Česká republika*

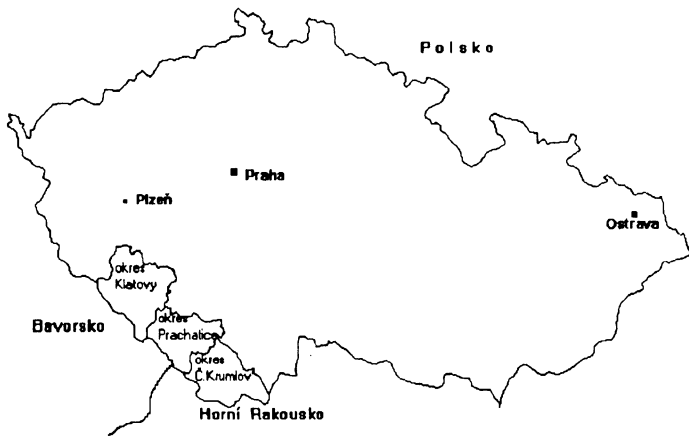
Abstract

The article gives an account of the research conducted in the broader area of the Klatovy, Prachatice and Český Krumlov districts. This region has specific features whose significance surpass its geographical limits. Its situation near the state boundary has significantly influenced the economical and social development. Farming and forestry have always played a significant role among economic activities of population. Today we witness the enhanced development of the tertiary sector, primarily of the services focused on tourism. Farming and forestry, however, will remain an indispensable sector due to their landscape formation function. – The whole study is based on methods of the Geographical Information System (GIS). Within the framework of the international UNESCO pilot project entitled as „Trilateral concept of development Šumava-Bayerischer Wald-Mühlviertel“, based layers for the GIS of this region have been created. The TERPLAN Praha, and ARCDATA Praha companies participated in the accomplishment of this project. A total of 47 geographic layers has been compiled by the conversion of the Czech Republic Basic Map at the 1 : 50,000 scale, and by elaboration of respective thematic maps. These layers were used during the subsequent analysis. The data from the land registers of the Cadastre Offices for 1990 and 1995 have been used as well. – To a larger extent this territory is covered by forests, with forested land making up 47% of the region. The share of agricultural and arable land falls below average within the limits of the Czech Republic. Special cartograms have been developed to support the evaluation of agricultural usage of the territory, representing percentage of agricultural land, arable land and other farmed areas in cadastral territories. The map supplements have been generated, representing the differentiation of the territory according to Productionally Economical Groups (PEGs). Average price of a single square metre of soil is 2.33 Kč in the region; in the most densely inhabited areas, the soil is priced between 2 and 3 Kč per m², in the less inhabited areas the same price varies between 1 and 2 Kč/m² (74 % altogether). – For the evaluation within the first stage of transformation, a synthetic map supplement has primarily been used, where the areas with PEG over 22 had been delimited; in such territories where the share of the agricultural land in excess of 95 %, agricultural plants pay no taxa, and on the contrary, they can receive special surcharges for agricultural products. At the same time, the areas are identified where the farmers were allotted subsidies for harvest of the grasslands. – The cartograms clearly show that the most serious problems with the agriculture might occur in the submontane areas where, due to the above mentioned surcharges, the agricultural land has to be intensively used.

Key words: geography, agricultural usage, arable land, meadows, pastures, prices

Úvod

Region, zaujímající území okresů Klatovy, Prachatice a Český Krumlov (mapa 1), má své specifické vlastnosti. Přírodovědný a vodohospodářský význam převyšuje jeho geografický rámec, pohraniční poloha ovlivnila v posledních padesáti letech výrazně ekonomický i sociální vývoj.

Mapa č. 1 – Vymezení studovaného území v rámci České republiky

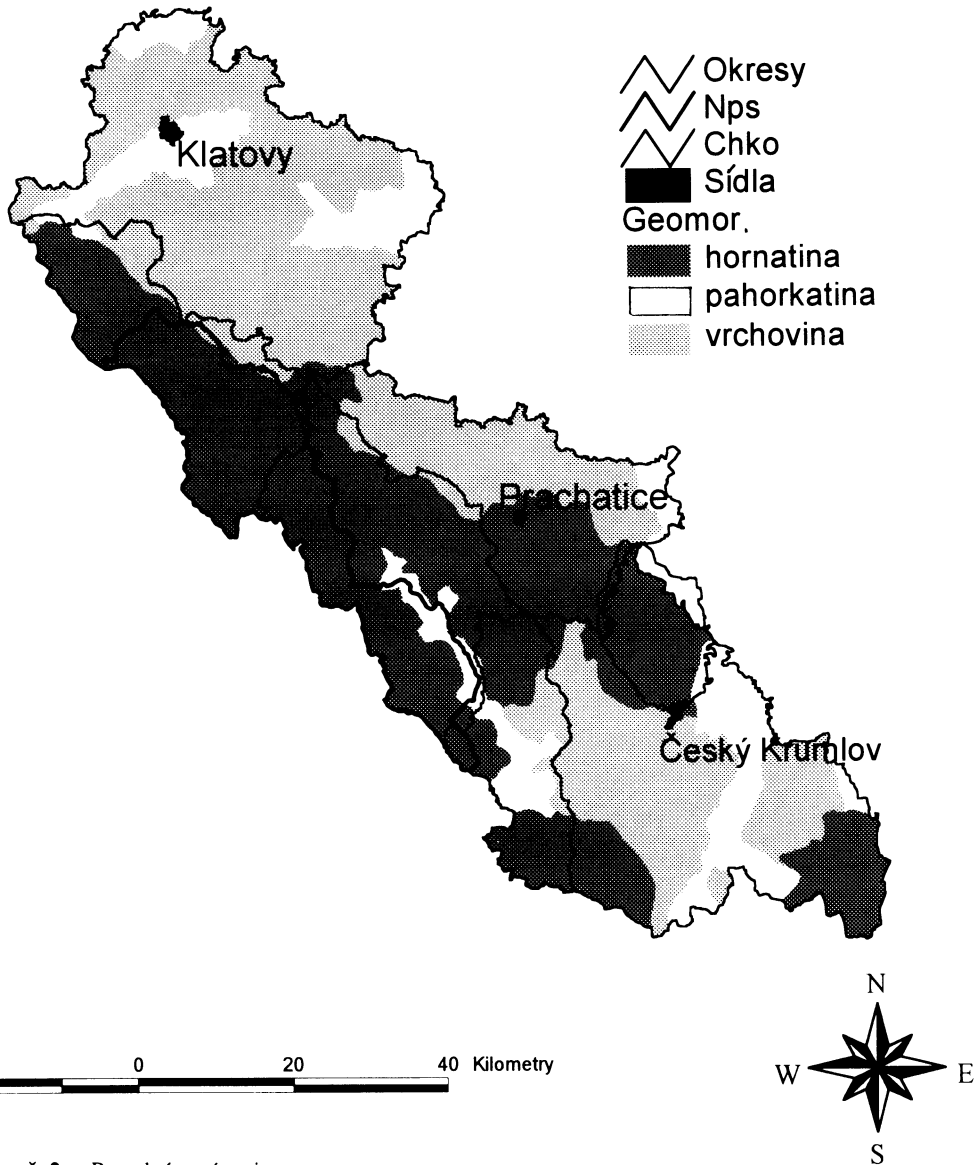
Vysoký přírodní potenciál má především Šumava. Tato plochá hornatina vytváří spolu s bavorskou oblastí Bayerischer Wald a hornorakouskou oblastí Mühlviertel největší lesní plochu ve střední Evropě, označovanou „Zelená střecha Evropy“. Šumava představuje masivní horský celek, v něm se střídají náhorní zvlněné plošiny rozkládající se v nadmořské výšce okolo tisíce metrů s širokými hřbety vystupujícími o 100 a 200 m výše. Nejcennější území Šumavy bylo začleněno do Národního parku Šumava nebo do Chráněné krajinné oblasti Šumava. Na jihu studovaného regionu se při hranici s Rakouskem rozkládají přírodně cenné zalesněné Novohradské hory. Jmenované horské části regionu jsou významnými oblastmi přirozené akumulace vod.

Vnitrozemskou část regionu vyplňují vrchoviny a členité pahorkatiny Šumavského a Novohradského podhůří klesající do Českobudějovické pánve, středního Pootaví a Klatovské kotliny. Geomorfologické členění oblasti znázorňuje mapa 2.

Vývoj regionu

Region prodělal složitý socioekonomický vývoj, který ovlivnil jeho celkový potenciál. V roce 1995 zde žilo 199 205 obyvatel (z toho 45% v okrese Klatovy). Hustota zalidnění je nejnižší v ČR – 40 obyvatel na km² (Klatovy 46, Prachatice 37, Český Krumlov 36 obyvatel/km²). V hornatém území, přiléhajícím ke státní hranici, je hustota zalidnění ještě nižší (pod 20 obyvatel/km²). V minulosti žilo v regionu daleko více obyvatel, nejvyšší počet byl zaznamenán okolo roku 1910 (asi 340 000), od té doby jejich počet stále klesá. Výrazný pokles byl zaznamenán v období po druhé světové válce. Při sčítání v roce 1950 představoval počet žijících obyvatel 60 % předválečného stavu (v okresech Prachatice a Český Krumlov dokonce jen 55 a 50 %). K poklesu došlo v důsledku odsunu německého obyvatelstva, nejvíce v sídlech v příhraničním území (Volary 67 %, Horní Planá 71 %, Lenora 71 %, Hartmanice 76 %, Malonty 66 %, Hořice 67 %, Chvalšiny 81 %). Destrukci sídelní struktury znamenalo také zřízení střeženého pohraničního pásma a vojenských újezdů. Od 60. let stoupá počet obyvatel v okrese Český Krumlov, stagnuje v okrese Prachatice a klesá v okrese Klatovy (1961 až 1991 o 10 %). Rostou především větší sídla – Klatovy, Nýrsko, Sušice, Vimperk, Prachatice, Volary, Český Krumlov, Kaplice, Vešín – kde je zastoupen průmysl.

V ekonomické aktivitě obyvatel mělo v minulosti významné postavení zemědělství a lesnictví, ještě v roce 1991 bylo zaměstnáno v primárním sektoru 18 % z ekonomicky aktivních obyvatel (EAO), v roce 1994 pak 13 % EAO. I když v současnosti největší rozvoj zana-

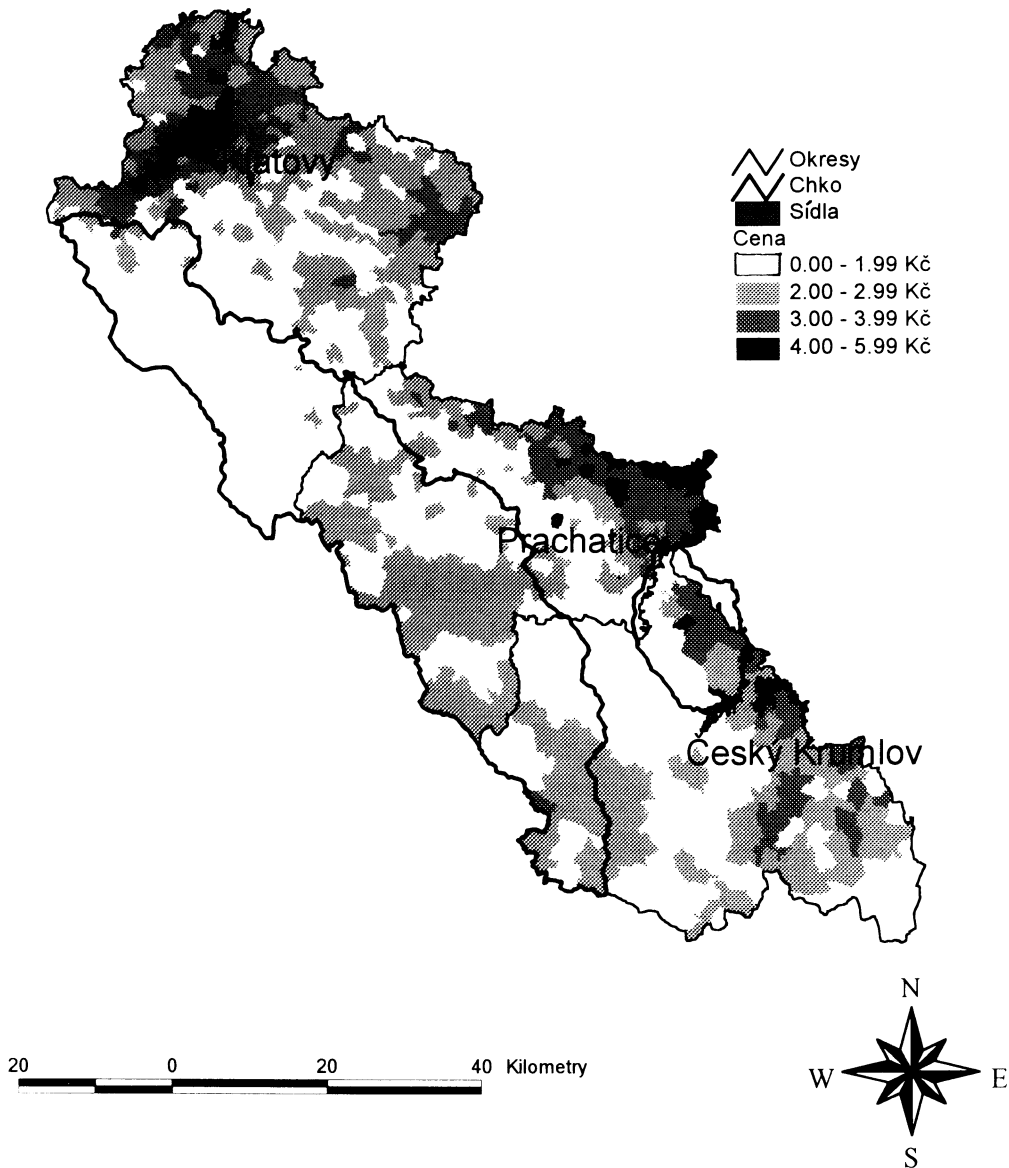

Mapa č. 2. – Povrch území regionu

menává terciární sektor, především služby zaměřené na cestovní ruch, zemědělství a lesnictví mají a budou mít v této oblasti nezastupitelný význam . Především proto, že budou plnit také funkce krajinyotvorné.

Zemědělské využívání krajiny

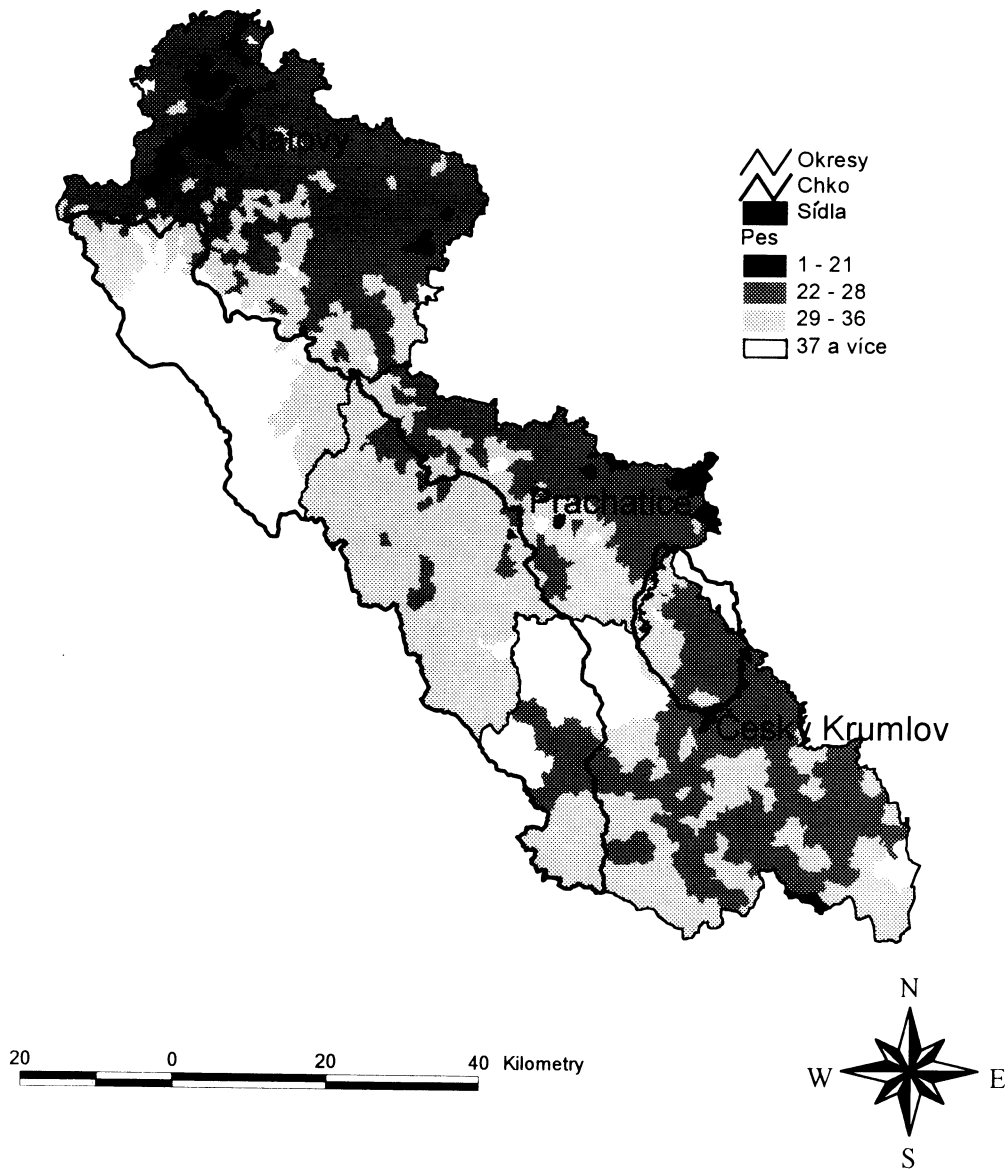
Tato práce se zabývá analýzou a hodnocením zemědělského využívání krajiny. Pro celou studii jsou využity metody založené na práci s geografickým informačním systémem (GIS).

Mapa č. 3. – Cena zemědělské půdy v regionu

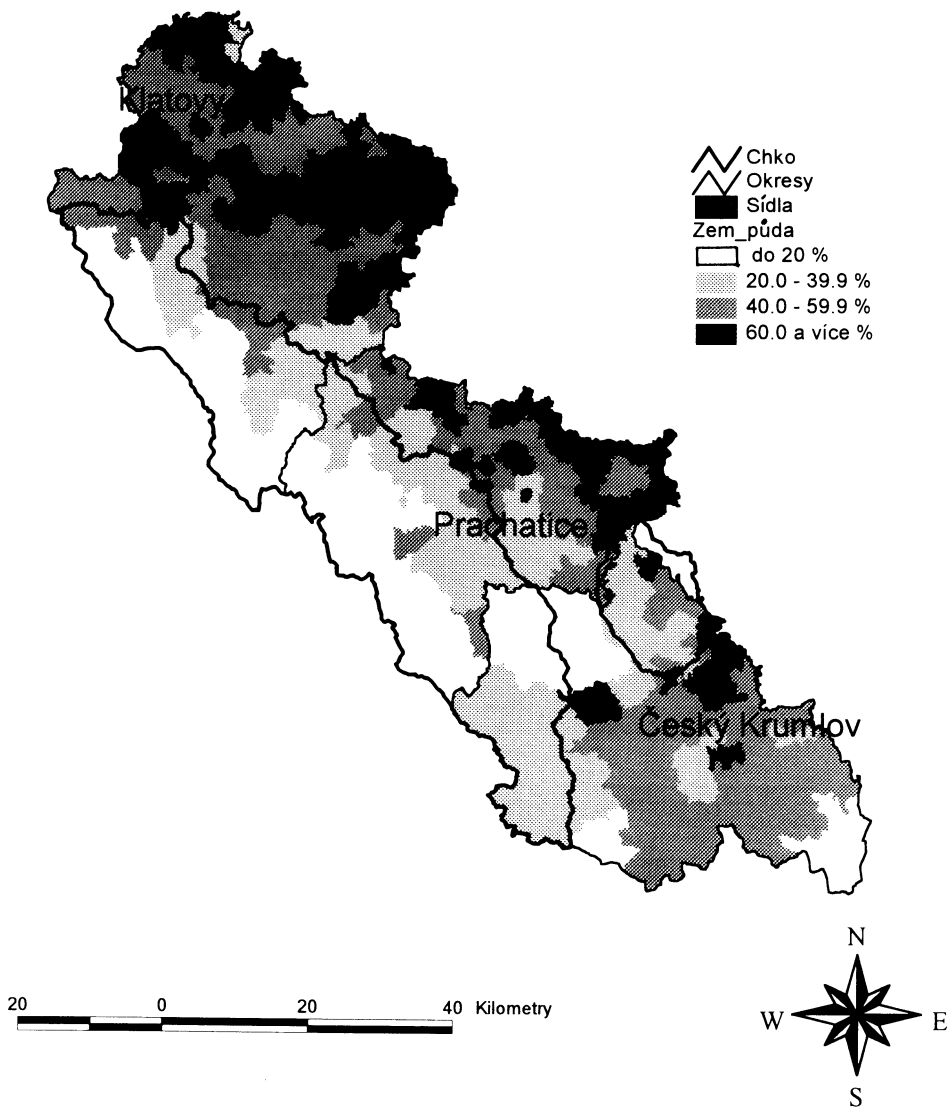
V rámci řešení mezinárodního pilotního projektu UNESCO s názvem Trilaterální koncept rozvoje Šumava – Bayerischer Wald – Mühlviertel byly vytvořeny základní vrstvy pro GIS této oblasti. Na jejich tvorbě se podílel TERPLAN Praha a firma ARCDATA Praha. Celkem vzniklo digitalizací listů Základní mapy ČR v měřítku 1 : 50,000 a dalších tematických map 47 geografických vrstev (coverage). Tyto vrstvy byly využity při následující analýze. Dále byla použita data z půdní evidence katastrálních úřadů.

K ohodnocení produkční schopnosti zemědělské půdy byl v bývalém Československu vytvořen systém bonitovaných půdně ekologických jednotek (BPEJ). BPEJ představuje cha-

Mapa č. 4. – Zařazení katastrů do PES

rakteristiku půdy určenou konkrétními agroklimatickými podmínkami stanoviště, tj. zařazením do klimatického regionu, hlavní půdní jednotkou, hodnocením svažitosti a expozice reliéfu a hloubky i skeletovitosti půdy. Pomocí tohoto systému byl oceněn přírodní potenciál zemědělské půdy a z něho vypočtena cena půdy (mapa 3). Do této ceny však není započtena polohová renta. Průměrná cena zemědělské půdy v regionu byla do konce roku 1995 2.33 Kč za 1 m², což je výrazně pod průměrem v České republice (od 1. 1. 1996 byly podle Vyhlášky Ministerstva zemědělství č. 215/1995 Sb. stanoveny nové ceny zemědělské půdy). Nejčastěji byla zastoupena zemědělská půda s cenou od 2 do 3 Kč za 1 m², dále půda s cenou 1–2 Kč

Mapa č. 5. – Zastoupení zemědělské půdy v regionu (1995)

za 1 m² (dohromady 74 %). Nejvyšší cenu má zemědělská půda na katastrech v Klatovské kotlině a v Českobudějovické pánvi (nad 4 Kč).

V 80. letech se k ekonomickému hodnocení zemědělsky využívané půdy používalo zařazení území do produkčně ekonomických skupin (PES). Základem tohoto produkčně ekonomického hodnocení zemědělského půdního fondu byl rozdíl mezi cenou parametrizované produkce a parametrizovanými náklady na jednotku půdy každé BPEJ. Podle váženého průměru ohodnocení všech BPEJ v katastrálním území došlo k zařazení území do jedné ze 42 produkčně ekonomických skupin (PES). Nejúrodnější půda představovala PES 1, nejméně

Tabulka č. 1

Podíl zemědělsky využívané půdy z celkové rozlohy
(k 31. 12. 1990 a k 1. 1. 1995)

Okresy	zemědělská půda (%)		orná půda (%)	
	1990	1995	1990	1995
Klatovy	46,54	46,34	28,46	27,66
Prachatice	37,77	36,25	18,32	15,40
Český Krumlov	35,66	35,65	21,06	18,88
Celkem oblast	40,15	40,03	23,07	21,37
Česká republika	54,37	54,28	40,82	40,04

úrodná zemědělská půda PES 42. Účelem vytvoření PES bylo stanovení výše daně z pozemků a výše diferenciálních příplatků. Ve sledované oblasti byla velká část pozemků (95 % zemědělské půdy – mapa 4.) zařazena do PES s hodnotou nad 22 a tudíž většina zemědělských družstev a státních statků hospodařících v území neplatila zemědělskou daň a naopak dostávala k zemědělským produktům, odevzdaným na trh, příplatky. Tyto diferenciální příplatky zapříčinily, že zemědělci hospodařili i v méně příhodných přírodních podmínkách. V 80. letech se tato zemědělská politika projevila rozšiřováním ploch orné půdy i ve vrchovinných oblastech s méně úrodnou půdou, tato tendence se projevila i ve sledovaném regionu.

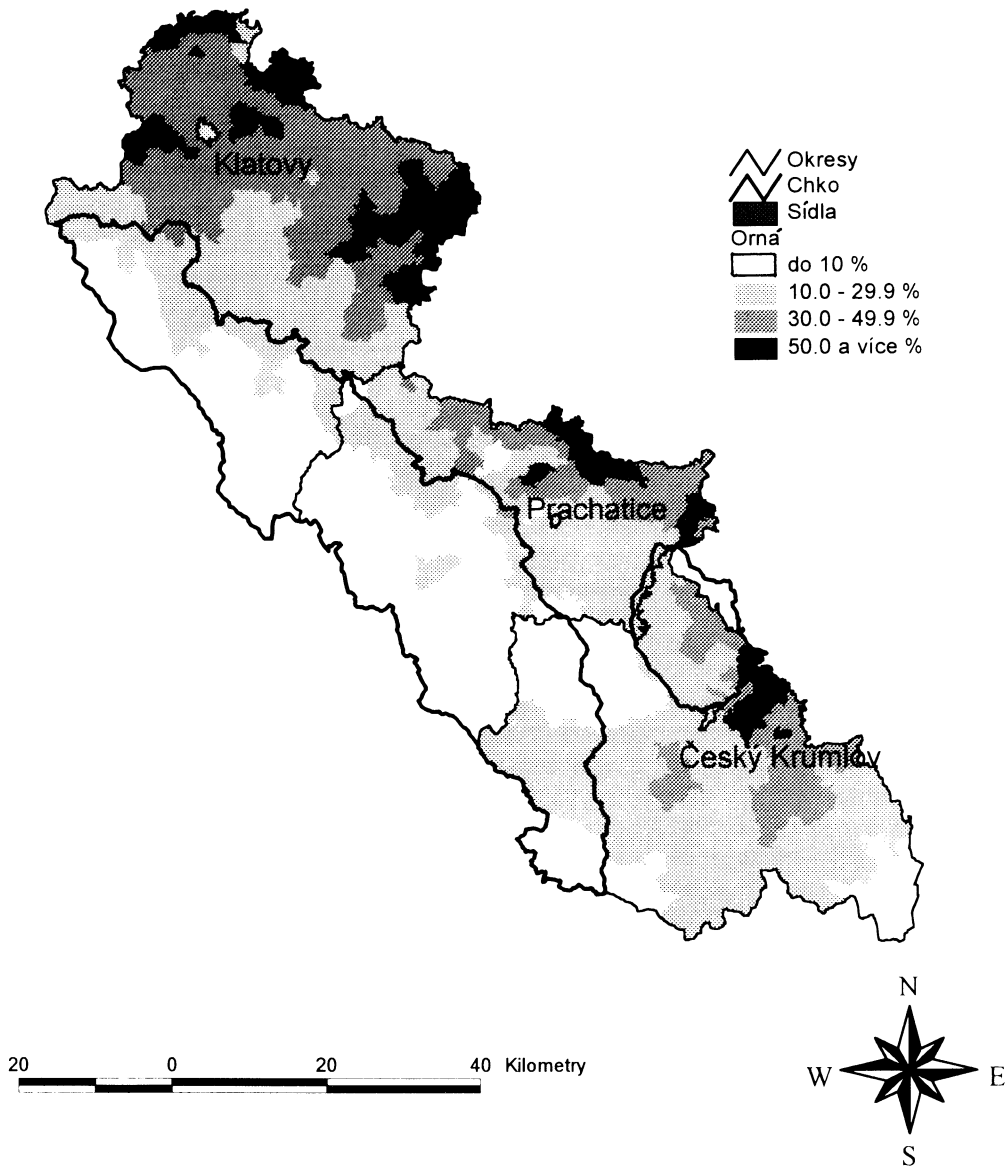
Po roce 1990 se tato zemědělská politika změnila, byly zrušeny diferenciální příplatky. V oblastech s nižší produkční schopností nebudou pravděpodobně dále využívány všechny plochy zemědělské půdy. Dojde k zalesňování, změní se struktura zemědělského půdního fondu ve prospěch ploch obhospodařovaných méně intenzivně, porostou plochy luk a pastvin.

Území šumavského regionu je z velké části zalesněno, lesní plochy tvoří 47 % (v okrese Český Krumlov 47,1 %, v okrese Prachatice 52 % a v okrese Klatovy 43 %). Zemědělská i orná půda je v oblasti zastoupena méně než v průměru v České republice (tabulka 1), převažuje v severních a středních částech okresů, které mají vrchovinný reliéf. Tyto části budou mít i v budoucnosti významnou zemědělskou funkci. Vysoké zastoupení zemědělské půdy mají i některá území v Šumavské hornatině a vrchovinách Šumavského podhůří (např. okolí Horní Vltavice, Horní Plané aj. – mapa 5).

Orná půda je nejvíce zastoupena v severních níže položených částech regionu, nejvíce na území okresu Klatovy. Stupeň zornění je v průměru 57,5 %. Z hlediska členitosti terénu je zastoupení orné půdy vysoké v Šumavském podhůří s vrchovinným charakterem povrchu (mapa 6.). V letech 1990–1995 došlo k poklesu rozlohy orné půdy (mapa 7), především na území okresů Český Krumlov a Prachatice. Mnohé plochy orné půdy jsou i dnes neosety a dojde pravděpodobně ještě k výrazným změnám v jejich využívání.

Sady mají v celé oblasti malý podíl (0,9 % zemědělské půdy), dlouhodobě však stálý. Vyšším zastoupením sadů vyniká okolí Lhenic s ovocnářskou specializací.

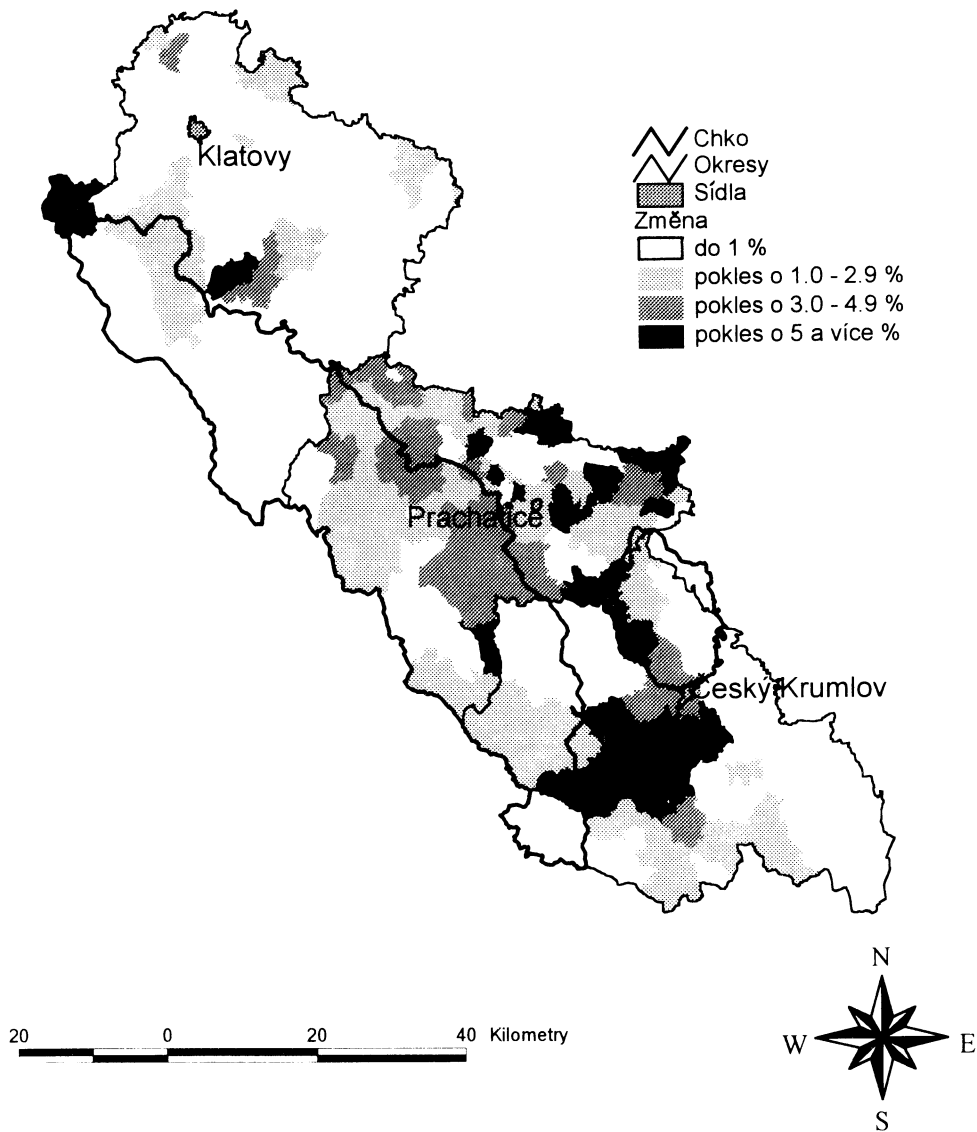
Louky a pastviny jsou nejvýznamněji zastoupeny především ve středních částech okresů s vrchovinným reliéfem. V minulosti zde byly typické mokřadní louky, ty byly hydromelioračními zásahy změněny a osety jetelotravními směskami. Pastviny převažují v hornatém příhraničním pásmu, kde se na jejich plochách i na plochách luk dnes samovolně i záměrně rozšiřují lesní plochy. Plochy luk a pastvin ve vrchovinných částech je možno využít k extenzivnímu chovu skotu. V horských částech jsou tyto plochy často velmi cenné a je snaha je zachovat. Změny v rozloze sadů, luk a pastvin ukazuje mapa 8. K výraznému nárůstu ploch luk došlo v horských a podhorských oblastech okresů Český Krumlov a Prachatice, kde byly do těchto kategorií převedeny plochy orné půdy.

Mapa č. 6. – Zastoupení orné půdy v regionu (1995)

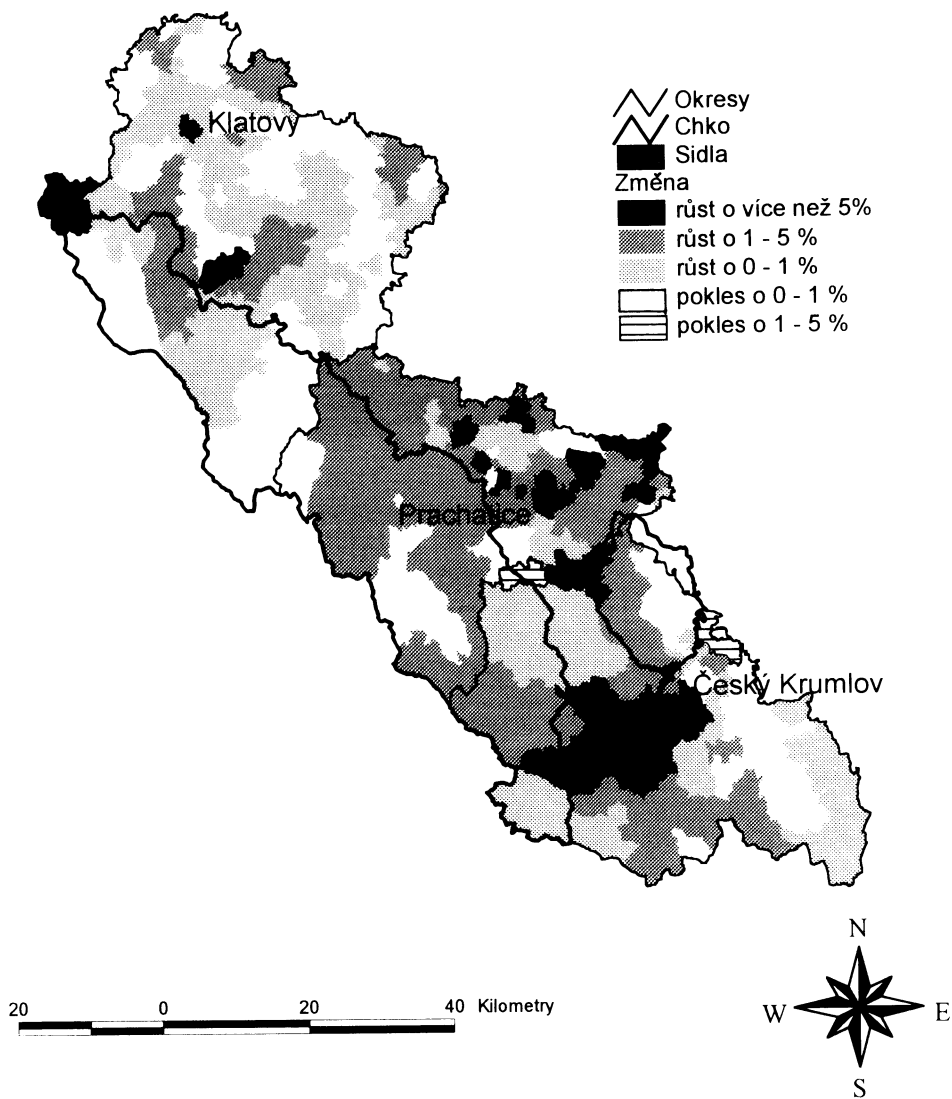
O změnách ve využívání území v posledních pěti letech vypovídá mapa 9 (znázorňuje sumu změn zastoupení jednotlivých kategorií půdního fondu). V pošumavské krajině přibývá těch kategorií využívání, které mají stabilizující funkci (louky, pastviny, sady, lesy a vodní plochy), nejvíce v okresech Český Krumlov a Prachatice (mapa 10). Za nestabilizující je možno považovat naopak kategorie orné půdy. Ty na velké části území ubývají, k méně výraznému poklesu ploch orné půdy dochází v posledních pěti letech na Klatovsku.

Největší problémy v zemědělství nastávají v podhorských oblastech, kde se dříve v důsledku diferenciálních příplatků zemědělská půda intenzivně využívala. Zde je nutné ještě část

Mapa č. 7. – Změny v rozloze orné půdy v regionu (1990–1995)

ploch orné půdy převést na trvalé travní porosty. Vyjadřuje to i syntetická mapa 11, která vymezuje území, kde má zemědělství horší podmínky pro výrobu a přitom se výrazněji podílí na využívání krajiny. Na mapce jsou vymezeny oblasti z hodnotou PES nad 22, s cenou zemědělské půdy nižší než 3 Kč a s rozlohou orné půdy nad 10 % plochy katastru. Na území CHKO Šumava by měla být většina orné půdy přeměněna na travnaté plochy.

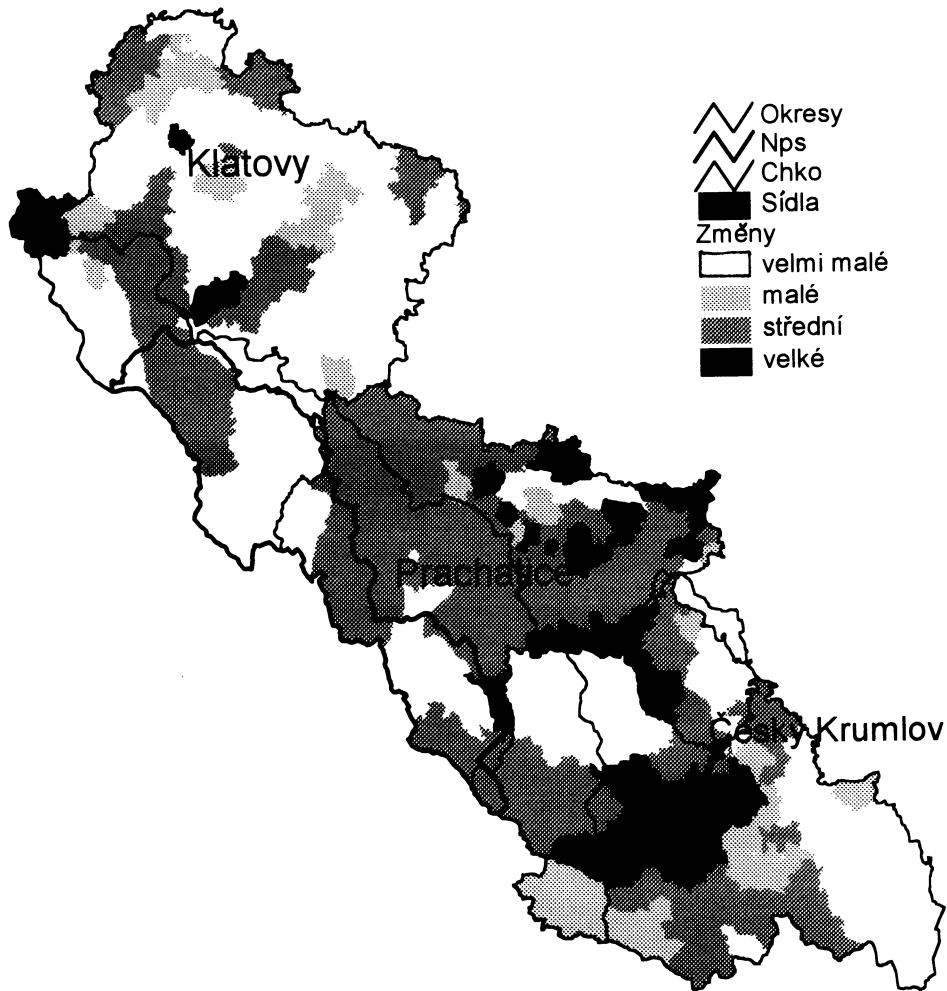
Mapa č. 8. – Změny v rozloze travnatých ploch (1990 – 1995)

Literatura

Bonitace čs. zemědělských půd a směry jejich využití [Evaluation of Czechoslovak agricultural land and perspectives to their use]. I: 132 pp. Ministerstva zemědělství ČSSR, ČSR, Praha – Bratislava 1985.

GÖTZ A. & NOVOTNÁ M., 1995: Geografie zemědělství ČR [Geography of agriculture in the Czech Republic]. 100 pp., Plzeň.

Seznam katastrálních území s průměrnými cenami pozemků [List of cadastral plots with

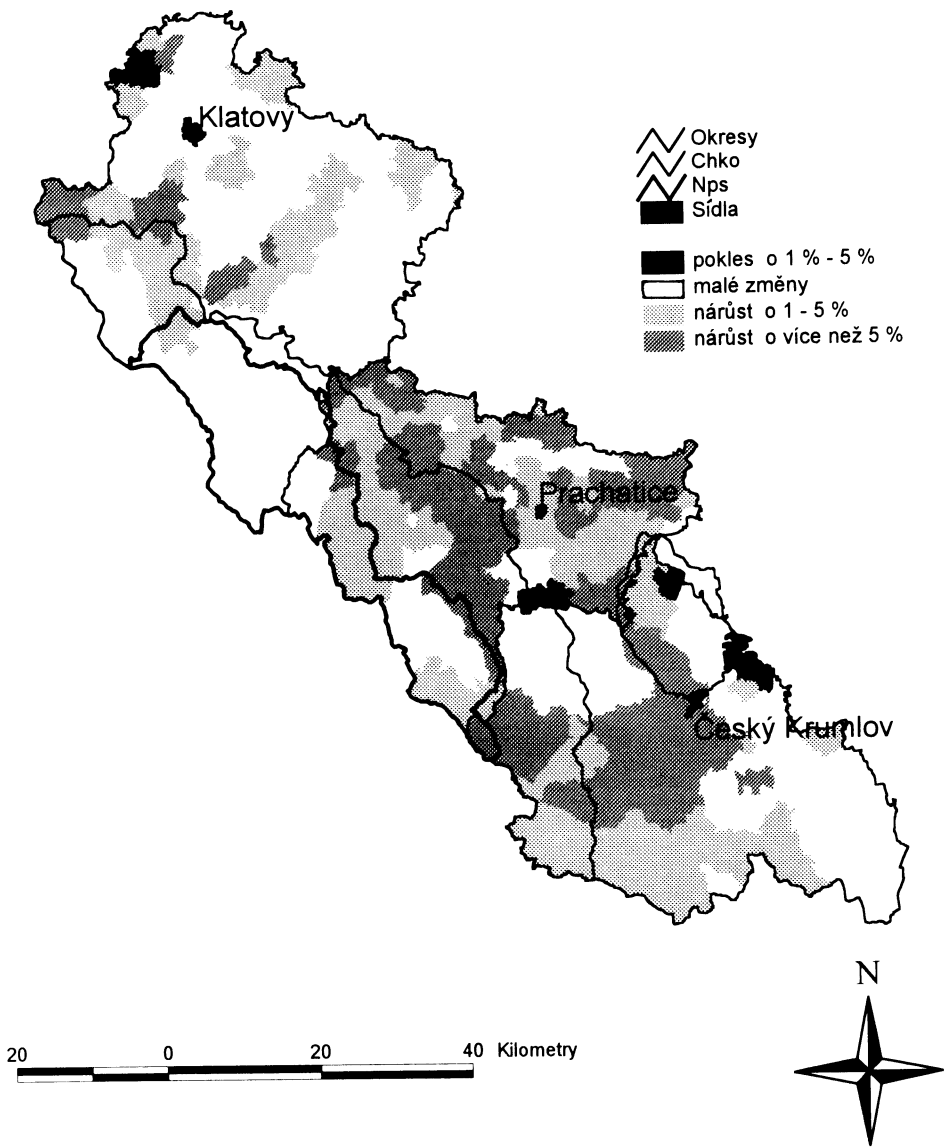

Mapa č. 9. – Celkové změny ve využívání půdy

mean prices of land]. 291 pp., *Ministerstvo zemědělství ČR + VÚ meliorací a ochrany přírody, Praha 1993.*

Šumava – Bayerischer Wald – Mühlviertel. Trilaterální koncept rozvoje – česká část [Šumava – Bayerischer Wald – Mühlviertel. Trilateral draft for a development – Czech part]. *TERPLAN a ARCDATA, Praha 1994.*

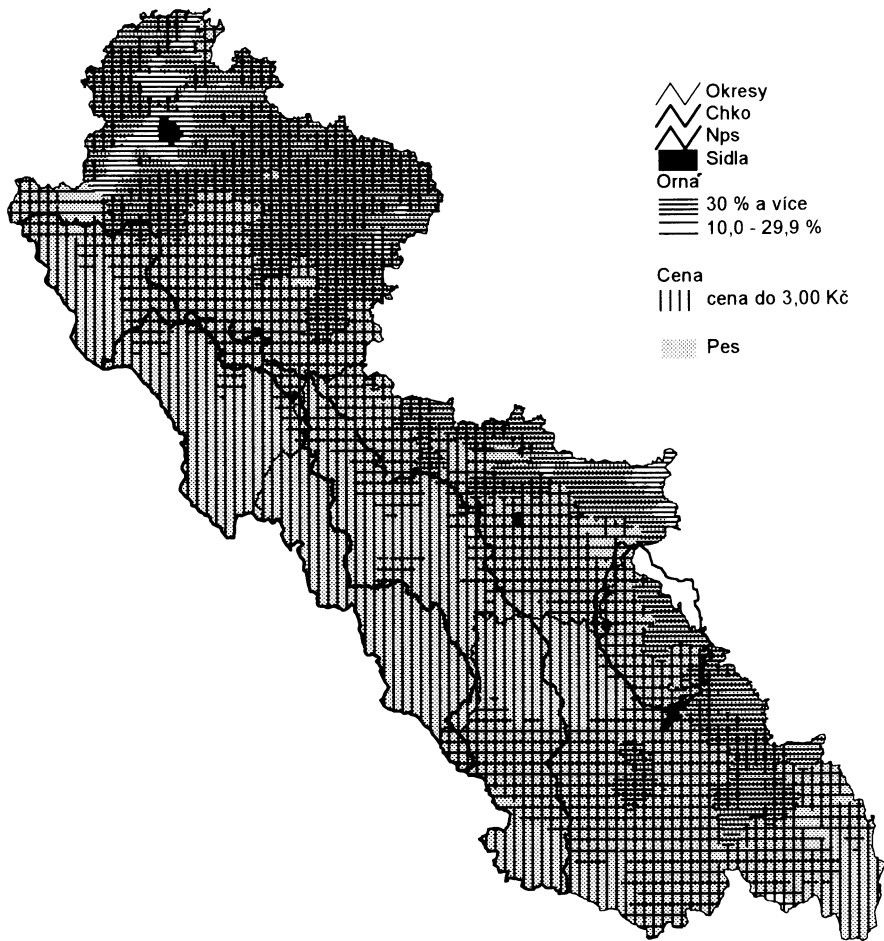
Údaje o využití půdního fondu v okresech Klatovy, Prachovice a Český Krumlov [Data on land use in districts Klatovy, Prachovice and Český Krumlov]. *Český úřad zeměměřičský a katastrální, Praha 1991.*

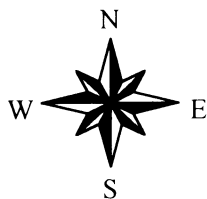
Mapa č. 10. – Změny v zastoupení travnatých ploch a lesů (1990–1995)

Údaje o využití půdního fondu v okresech Klatovy, Prachatice a Český Krumlov [Data on land use in districts Klatovy, Prachatice and Český Krumlov]. *Český úřad zeměměřičský a katastrální, Praha 1995.*

Zařazení územně technických jednotek do produkčních ekonomických skupin [Including of regional technical units in production economic groups]. 123 pp., *Ministerstvo zemědělství ČR, Praha 1992.*

20 0 20 40 Kilometry

Mapa č. 11. – Vymezení problémových oblastí